

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٠٨٤٢

دانشگاه اصفهان
دانشکده علوم اداری و اقتصاد
گروه علوم سیاسی

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی علوم سیاسی

نقش نفت خاورمیانه در سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا پس از جنگ

سرد طی سالهای ۱۹۹۱-۲۰۰۶

استاد راهنما:

دکتر احمد جالینوسی

استاد مشاور:

دکتر سید جواد امام جمعه زاده

پژوهشگر:

خدارحم سهرابی

آبانماه ۱۳۸۶

۱۵۰۱۴۶

کتابخانه مرکزی
موسسه تخصصی زبان

۲۸ / ۵ / ۱۳۸۷

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و
نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه متعلق
به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان
دانشکده علوم اداری و اقتصاد
گروه علوم سیاسی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی آقای خدا رحم سهرابی

تحت عنوان

نقش نفت خاورمیانه در سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا پس از جنگ سرد

طی سالهای ۱۹۹۱-۲۰۰۶

در تاریخ ۸۶/۸/۳۰ توسط هیات داوران زیر بررسی و با درجه بسیار خوب به تصویب نهایی رسید.

۱- استاد راهنمای پایان نامه

دکتر احمد جالینوسی با مرتبه علمی استادیار

۲- استاد مشاور پایان نامه

دکتر سید جواد امام جمعه زاده با مرتبه علمی استادیار امضاء

۳- استاد داور داخل گروه

دکتر حسین هرسیج با مرتبه علمی دانشیار

۴- استاد داور خارج از گروه

دکتر رحمان خوش اخلاق با مرتبه علمی دانشیار

امضای مدیر گروه

تقدیر و تشکر:

از همه معلمان و اساتیدم از دبستان تا دانشگاه که این رساله
نتیجه زحمات آنهاست سپاسگذارم و از استاد راهنما جناب آقای
دکتر احمد جالینوسی و استاد مشاور دکتر سید جواد امام جمعه
زاده به خاطر زحمات آنها صمیمانه قدردانی می کنم.

تقدیم به:

همسر م که سختی هایم را تحمل نموده اند
و مشوق من در ادامه تحصیلات بودند.
دخترانم مریم و زهرا که دوری های پدر را تحمل نموده اند.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات تحقیق

۱ مقدمه
۲ ۱-۱- شرح و بیان مسئله پژوهشی
۵ ۲-۱- پیشینه و تاریخچه موضوع تحقیق
۷ ۳-۱- اهمیت و ارزش تحقیق
۸ ۴-۱- کاربرد و نتایج تحقیق
۸ ۵-۱- محدودیتهای تحقیق
۹ ۶-۱- اهداف تحقیق
۹ ۷-۱- سوالهای تحقیق
۱۰ ۸-۱- روش تحقیق
۱۰ ۹-۱- ابزار گرد آوری داده ها
۱۰ ۱۰-۱- سازمان دهی تحقیق
۱۱ ۱۱-۱- کلید واژه ها
۱۱ ۱-۱۱-۱- سیاست خارجی
۱۱ ۲-۱۱-۱- جنگ سرد
۱۱ ۳-۱۱-۱- خاورمیانه
۱۲ ۴-۱۱-۱- خاورمیانه جدید
۱۲ ۵-۱۱-۱- اوپک
۱۲ ۶-۱۱-۱- هژمونی
۱۳ ۷-۱۱-۱- استراتژی

فصل دوم: چارچوب نظری تحقیق

۱۴ مقدمه
۱۵ ۱-۲- سنت واقع گرایی کلاسیک

۲-۲-واقع گرایی در قرن بیستم	۱۶
۳-۲-دیدگاه فکری واقع گرایان	۱۶
۴-۲-مفروضات اساسی رئالیسم	۱۸
۵-۲-افکار و اندیشه های مورگنتا	۱۹
۶-۲-کنت والتز و رئالیسم ساختاری	۲۴
۷-۲-تفاوت دید گاههای نئو رئالیسم کنت والتز با رئالیست ها	۲۷
۸-۲-نقد نظریه والتز	۲۹

فصل سوم: تاریخ سیاسی ایالات متحده آمریکا

مقدمه	۳۰
۱-۳-از ریاست جمهوری جورج واشنگتن تا جنگ جهانی دوم	۳۱
۱-۱-۳-جورج واشنگتن و بنیان جمهوری	۳۱
۲-۱-۳-برده داری و جنگ داخلی	۳۳
۳-۱-۳-آمریکای صنعتی	۳۵
۴-۱-۳-پیدایش سلاطین قدرت و ثروت	۳۵
۵-۱-۳-ایالات متحده به عنوان یک قدرت جهانی	۳۶
۶-۱-۳-جنگ جهانی اول	۳۸
۲-۳-جنگ جهانی دوم	۴۰
۱-۲-۳-و قایع دوران جنگ سرد	۴۱
۲-۲-۳-ریاست جمهور آیزنهاور	۴۲
۳-۳-اهداف سیاست خارجی آمریکا در خاورمیانه	۴۳
۱-۳-۳-مقابله با تهدید های شوروی سابق و روسیه فعلی	۴۴
۲-۲-۳-استمرار جریان نفت	۴۵
۳-۳-۳-تامین امنیت اسرائیل	۴۶
۴-۳-۳-مقابله با جنبش های اسلام گرا	۴۷
۴-۳-۴-اهداف سیاست خارجی آمریکا	۴۸
۵-۳-۵-بازارهای سیاست خارجی	۴۹
۱-۵-۳-دیپلماسی	۴۹

۵۱	۲-۵-۳ - تبلیغات و فرهنگی (ارزشها)
۵۲	۳-۵-۳ - اقتصاد
۵۴	۴-۵-۳ - نظامی
فصل چهارم: نفت و قدرت ایالات متحده آمریکا	
۵۸	مقدمه
۵۹	۴-۱- نفت و قدرت اقتصادی
۵۹	۴-۱-۱ - اهمیت انرژی بخصوص نفت در اقتصاد نفت
۶۱	۴-۱-۲ - نظریه اوج تولید نفت
۶۲	۴-۱-۲-۱ - اوج تولید در آمریکا
۶۲	۴-۱-۲-۲ - اوج تولید در انگلستان
۶۲	۴-۱-۳ - ارتباط قیمت نفت و رشد اقتصادی
۶۳	۴-۱-۴ - افزایش وابستگی آمریکا به نفت
۶۵	۴-۱-۵ - اوپک و مدیریت بهای نفت
۶۶	۴-۱-۶ - عوامل موثر بر بهای نفت
۶۸	۴-۱-۷ - نقش نفت در اهمیت خاورمیانه
۷۰	۴-۱-۸ - نفت و گاز خاورمیانه و نقش آن در اقتصاد جهانی
۷۱	۴-۲ - نفت و قدرت سیاسی
۷۱	۴-۲-۱ - سیاستهای ایالات متحده در زمینه نفت و انرژی
۷۲	۴-۲-۲ - سیاستهای نفتی ایالات متحده در خاورمیانه
۷۴	۴-۲-۳ - سیاست ایالات متحده در برابر کشورهای منطقه دریای خزر
۷۵	۴-۲-۴ - اهداف و استراتژی های آمریکا در خلیج فارس
۷۸	۴-۳ - نفت و قدرت نظامی
۷۸	۴-۳-۱ - استراتژی نظامی در دوره جنگ سرد در خاورمیانه
۷۹	۴-۳-۲ - استراتژی نظامی آمریکا در دوره پس از جنگ سرد
۸۱	۴-۳-۳ - شبکه نظامی آمریکا در منطقه خاورمیانه
۸۳	۴-۳-۳-۱ - بحرین
۸۳	۴-۳-۳-۲ - کویت

۸۳ ۳-۳-۳-۴ اردن
۸۴ ۴-۳-۳-۴ قطر
۸۴ ۵-۳-۳-۴ عربستان
۸۵ ۶-۳-۳-۴ عمان
۸۵ ۷-۳-۳-۴ امارات متحده عربي
۸۵ ۸-۳-۳-۴ يمن
۸۶ ۹-۳-۳-۴ مصر
۸۶ ۴-۳-۴ مشکلات حضور نظامی آمریکا
۸۷ ۴-۴ نفت و قدرت فرهنگی
۸۷ ۱-۴-۴ سیاست فرهنگی آمریکا بعد از جنگ سرد
۸۸ ۲-۴-۴ خاورمیانه و اسلام بنیادگرا
۹۰ ۳-۴-۴ طرح خاورمیانه بزرگ و دموکراسی
۹۲ ۴-۴-۴ ستیز با بنیاد گرایی در خاورمیانه
۹۴ نتیجه

فصل پنجم: نفت و سیاست تهاجمی آمریکا در منطقه خاورمیانه

۹۶ مقدمه
۹۷ ۱-۵- آمریکا و خاورمیانه از پایان جنگ سرد تا ۲۰۰۱
۹۷ ۱-۱-۵- نظم نوین جهانی
۹۹ ۲-۱-۵- اصول و ویژگیهای نظم نوین جهانی
۱۰۰ ۳-۱-۵- تهاجم به کویت و آزاد سازی آن از اشغال دولت عراق
۱۰۲ ۴-۱-۵- تهاجم به هائیتی
۱۰۴ ۵-۱-۵- بحران سومالی و مداخله آمریکا
۱۰۶ ۲-۵- آمریکا و خاورمیانه پس از ۲۰۰۱
۱۰۶ ۱-۲-۵- یازده سپتامبر
۱۰۷ ۲-۲-۵- حکومت نفتی بوش
۱۰۸ ۳-۲-۵- پیامدها و دستاوردهای یازده سپتامبر
۱۰۹ ۴-۲-۵- دیدگاه محافظه کاران جدید درباره نفت

۱۱۳ ۵-۲-۵- نفت و سیاست تهاجمی آمریکا
۱۱۳ ۱-۵-۲-۵- سیاست تهاجمی آمریکا در افغانستان
۱۱۶ ۲-۵-۲- سیاست تهاجمی آمریکا در عراق
۱۱۶ ۱-۲-۵-۲- اهمیت استراتژیک نفت عراق
۱۱۷ ۶-۲-۵- سیاست انرژی و استراتژی امنیت ملی
۱۱۷ ۱-۶-۲-۵- تشکیل گروه سیاست ملی انرژی
۱۲۱ ۲-۶-۲-۵- تشکیل گروه سیاست انرژی ملی
۱۲۳ ۷-۲-۵- ویژگی های گروه سیاست گذاری جورج بوش
۱۲۴ ۸-۲-۵- هدفهای حمله به عراق از زبان دولت بوش
۱۲۵ ۹-۲-۵- علل اصلی یورش به عراق
۱۲۹ ۱۰-۲-۵- نقد سیاست خارجی و آموزه بوش
۱۳۱ نتیجه گیری

فصل ششم: نفت و هژمونی ایالات متحده آمریکا

۱۳۴ مقدمه
۱۳۵ ۱-۶- هژمونی اقتصادی
۱۳۷ ۱-۱-۶- بازیگران مهم بازار جهانی نفت
۱۳۷ ۱-۱-۱-۶- بازیگران فرا دولتی و فراملی عرصه نفت جهان
۱۳۷ ۱-۱-۱-۱-۶- سازمان اوپک
۱۳۹ ۲-۱-۱-۱-۶- دوره های عملکرد اوپک
۱۴۱ ۳-۱-۱-۱-۶- آژانس بین المللی انرژی
۱۴۲ ۴-۱-۱-۱-۶- عملکرد آژانس بین المللی انرژی
۱۴۵ ۵-۱-۱-۱-۶- شرکتهای چند ملیتی نفتی
۱۴۵ ۶-۱-۱-۱-۶- هفت خواهران نفتی
۱۴۸ ۷-۱-۱-۱-۶- ارزیابی عملکرد شرکتهای نفتی
۱۴۹ ۸-۱-۱-۱-۶- بورس های معاملات نفت
۱۵۰ ۲-۱-۱-۶- بازیگران دولتی عرصه نفت جهان
۱۵۰ ۱-۲-۱-۱-۶- آمریکا

۱۵۱ ۶-۱-۱-۲-۲-عربستان
۱۵۲ ۶-۱-۱-۲-۳-استراتژی نفتی عربستان سعودی
۱۵۳ ۶-۱-۱-۲-۴-روسیه
۱۵۴ ۶-۱-۱-۲-۵-چین
۱۵۶ ۶-۲-۱-استراتژی نفتی آمریکا در جهت هژمونی
۱۶۰ ۶-۱-۳-نفت و هژمونی دلار
۱۶۳ ۶-۲-هژمونی نظامی
۱۶۵ ۶-۲-۱-۶-جایگاه اروپا در هژمونی نظامی ایالات متحده آمریکا
۱۶۶ ۶-۲-۲-جایگاه آسیا در هژمونی نظامی ایالات متحده آمریکا
۱۶۷ ۶-۳-هژمونی سیاسی
۱۶۸ ۶-۳-۱-جایگاه خاورمیانه در ایجاد هژمونی ایالات متحده آمریکا
۱۷۰ نتیجه گیری
۱۷۱ نتیجه گیری نهایی
۱۸۳ منابع و ماخذ

چکیده:

منطقه خاورمیانه بویژه خلیج فارس یکی از مهمترین قطب های تامین نفت دنیا در نیمه دوم قرن بیست و یکم می باشد. از دیرباز موقعیت سوق الجیشی و اقتصادی منطقه خاورمیانه توجه کشورهای قدرتمند جهان بخصوص ایالات متحده آمریکا را به خلیج فارس جلب کرده است و این کشورها در جستجوی کسب منافع مادی کلان و نفوذ در سرزمین های شرق به این منطقه سرازیر شدند.

مسئله اساسی در این پژوهش این است که نفت خاورمیانه در سیاست خارجی ایالات متحده پس از جنگ سرد چه نقشی داشته و بر همین اساس این پایان نامه بدنبال تبیین میزان اهمیت نفت خاورمیانه در سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا و ارتباط سیاست تهاجمی منطقه ای ایالات متحده آمریکا با مسئله نفت و بدنبال آن تاثیر نفت بر هژمونی سیاسی، اقتصادی و نظامی ایالات متحده مبتنی بر یکجانبه گرایی بر جهان می باشد.

ایالات متحده به عنوان بزرگترین مصرف کننده و وارد کننده نفت و نیز سومین تولیدکننده نفت خام جهان و به عنوان بزرگترین اقتصاد ملی جهان پس از جنگ سرد چشم طمع به این منطقه دوخته و این منطقه را شاهرگ حیاتی خود دانسته و با قدرت نظامی خود تأثیرگذارترین قدرت فرا منطقه ای در منطقه خاورمیانه و خلیج فارس محسوب شده و با سیاستهای مختلف خود در خاورمیانه، این منطقه مهم و استراتژیک را مرکز ثقل استراتژی های خود دانسته و راهبرد های مهمی را در این منطقه دنبال می کند.

با توجه به نیاز روز افزون کشورها به نفت بویژه صنعتی شدن برخی از کشورهای آسیایی مانند هند، چین و همینطور وابستگی اروپای غربی و ژاپن به نفت خاورمیانه کنترل و تسلط آمریکا بر خاورمیانه برای ایجاد هژمونی ضروری است. جنگ دوم خلیج فارس که منجر به عقب نشینی نیروهای عراقی از خاک کویت شد و تهاجم به افغانستان به بهانه مبارزه با تروریسم و اشغال عراق به بهانه داشتن سلاحهای کشتار جمعی متأثر از عامل نفت بوده است.

پیش بینی می شود که در نیمه اول قرن بیست و یکم با کاهش و یا پایان پذیری ذخایر نفتی سایر نقاط جهان بر موقعیت و جایگاه راهبردی و ژئواکونومیک این منطقه افزوده شود. در نتیجه نفت خاورمیانه در سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا از جایگاه ویژه ای برخوردار است. این رساله با روش توصیفی و تحلیلی و بر اساس چارچوب نظری رئالیستها بویژه رئالیستهای کلاسیک مانند مورگنتا و نئورئالیستهای ساختاری مانند کنت والتز نقش نفت خاورمیانه را در سیاست خارجی آمریکا در فردای پس از جنگ سرد مورد بررسی قرار داده است.

کلیدواژه ها: ایالات متحده آمریکا-سیاست خارجی-جنگ سرد-خاورمیانه-خاورمیانه جدید-اوپک-هژمونی-استراتژی

فصل اول

کلیات تحقیق

مقدمه:

بطور کلی عوامل و عناصر جغرافیایی و بطور خاص مناطق جغرافیایی در رویدادها و فرایندهای سیاسی نقش دارند و موضوع قدرت را به عنوان شالوده علم سیاست تحت تاثیر قرار می دهند یکی از این مناطق جغرافیایی منطقه راهبردی خاورمیانه است که نقش بسزایی را در رویدادهای جهان ایفا کرده و می کند. در این میان خاورمیانه به سبب داشتن منابع انرژی از جمله نفت اهمیت بسزایی در جهان دارد. در جهان امروز هیچ فعالیتی بدون صرف انرژی انجام نمی گیرد. هر حرکتی نیاز به انرژی دارد. از اواخر قرن ۱۸ تا زمان جنگ اول بین المللی مصرف زغال سنگ رو به کاهش نهاد و مصرف نفت مورد توجه قرار گرفت. این تغییر و تحول به خاطر تهی شدن منابع انرژی نبود بلکه قابلیت انرژی دهی بیشتر نفت، سهولت حمل و نقل، ایمنی، کمتر آلوده سازی محیط، نداشتن پس مانده، کارائی و مصرف در صنایع گوناگون، داشتن مشتقات متعدد و ارزان بودن نسبت

به سایر منابع انرژی بود. بدین لحاظ از جنگ جهانی دوم نفت ارزش استراتژیک پیدا کرد و در شرایط کنونی نفت یکی از منابع اصلی انرژی در جهان است. نفت در یکصد سال اخیر در علم سیاست و کاربرد قدرت، کانون توجهات جهانی بوده و اهمیت آن با گذشت زمان افزونتر شده است. سرنوشت نفت در واقع تاریخ یک قرن اخیر جهان است. نفت مهمترین کالای استراتژیک است که از بدو پیدایی و بویژه در نیمه دوم قرن بیستم، هرگز نه تنها از تاریخ جدا نبوده بلکه توانسته به تاریخ شکل دهد و در چگونگی تفکر، زیست، فعالیت، جنگ، و سرنوشت ملتها نقش حیاتی داشته باشد. بطوریکه برگین مولف کتاب «تاریخ جهانی نفت» انسان امروز را انسان «عصر هیدروکربن» نامیده است. نفت یعنی مبارزه و جنگ برای کسب ثروت و قدرت جهانی (برگین، ۱۳۷۲: ۶).

داستان نفت یعنی تاریخ دنیای معاصر زیرا نفت است که سیاستهای قرن بیستم را رقم زده و به شیوه بنیادین زندگی ما را دگرگون کرده است. بنابراین به نظر می رسد ایالات متحده آمریکا به عنوان بزرگترین مصرف کننده و واردکننده نفت خام جهان و به عنوان بزرگترین اقتصاد ملی جهان چشم طمع به این منطقه دوخته و این منطقه را شاهرگ حیاتی خود دانسته و با قدرت نظامی خود تاثیرگذارترین قدرت فرامنطقه ای در خاورمیانه محسوب شده و با سیاستهای مختلف خود در این منطقه مهم و استراتژیک، این منطقه را مرکز ثقل استراتژیهای خود دانسته و راهبردهای مهمی را در این منطقه دنبال می کند. در این رساله جایگاه و نقش نفت خاورمیانه را در سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا بعد از جنگ سرد مورد بررسی قرار خواهیم داد. واقعیت خاورمیانه و نفت آنرا مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهیم داد. به امید آنکه مورد توجه صاحب نظران و پژوهشگران و اساتید و دانشجویان قرار بگیرد.

۱-۱- شرح و بیان مسئله پژوهشی

امروز کمتر کالایی و محصولی را می توان یافت که نفت به صورت یک عنصر اساسی در تولید آن چه به صورت مستقیم و چه به صورت واسطه نقش نداشته باشد. تمدن فعلی بدون نفت غیر قابل تصور است. جایگزین کردن انرژی های دیگر به جای آن واقعاً تا چند دهه دیگر غیر ممکن است (رئسی، ۱۳۶۳: ۳). امروز با توجه به ارزش نفت برای کشورهای صنعتی روابط بین الملل را نیازهای نفتی مشخص می کند. به عبارت دیگر مکانیزم روابط بین الملل را نفت جهت می دهد. به گفته ریچارد نیکسون: «نفت خون صنعت مدرن و یک کالای استراتژیک است و خاورمیانه قلبی است که این خون را مانند تلمبه به گردش می اندازد و راههای دریای خلیج فارس در خاورمیانه شریانهایی هستند که این خون حیاتی از آنجا می گذرد» (حایک، ۱۳۸۴: ۱۷۳).

دیوید نیوسام معاون اسبق وزارت خارجه آمریکا درباره اهمیت نفت خاورمیانه از نظر اقتصادی و استراتژیک می گوید: «اگر جهان دایره ای باشد و بخواهیم مرکز آن را بیابیم به خوبی می توان گفت که این مرکز خاورمیانه است. برای ثبات و سلامت اقتصاد جهان امروز جایی به اهمیت خاورمیانه وجود ندارد» (Bramly, 1991: 86). وابستگی اقتصاد جهانی و به ویژه کشورهای صنعتی و پیشرفته جهان به منابع انرژی خاورمیانه به حدی است که از ۱۰۴۰/۵ میلیارد بشکه ذخایر شناخته شده نفتی در جهان ۶۸۲/۴ میلیارد بشکه ذخایر نفتی در حوزه خاورمیانه نهفته است که این رقم حدود دو سوم کل ذخایر شناخته شده نفت در جهان را شامل می شود (وطنی، ۱۳۸۰: ۳۷). بدین جهت منطقه خاورمیانه یکی از مهمترین قطبهای تامین نفت دنیا در نیمه دوم قرن بیستم بوده و پیش بینی می شود که در نیمه اول قرن بیست یکم با کاهش و پایان پذیری ذخایر نفتی سایر نقاط جهان بر موقعیت و جایگاه راهبردی و ژئواکونومیک این منطقه افزوده شود.

همچنین خاورمیانه علاوه بر نفت دارای ذخایر عظیم گاز طبیعی می باشد بطوریکه ۳۲/۴ درصد ذخایر گاز طبیعی جهان را در دسترس قرار دارد که تنها فدراسیون روسیه با برخورداری از ۰/۴۰ درصد ذخایر گاز قبل از آن قرار گرفته است. این امر عامل دیگری بر اهمیت منطقه است (گروه پژوهشی شانا، ۱۳۸۵: ۲). بدین جهت منطقه خاورمیانه یکی از مهمترین قطبهای تامین نفت دنیا در نیمه دوم قرن بیستم بوده و پیش بینی می شود که در نیمه اول قرن بیست یکم با کاهش و پایان پذیری ذخایر نفتی سایر نقاط جهان بر موقعیت و جایگاه راهبردی و ژئواکونومیک این منطقه افزوده شود که اگر این کشورها از دسترسی به منابع انرژی این منطقه محروم شوند نتیجه اش احتمالاً ورشکستگی و به درد سر افتادن اقتصاد جهانی خواهد بود. بطوریکه ایالات متحده آمریکا حدود ۲۳ درصد نفت مصرفی خود را از خاورمیانه تامین می کند (قامت، ۱۳۷۹: ۳۲).

از سوی دیگر نفت خام ماده ارزشمندی است که از پالایش آن هزاران ماده گرانبها، از کود شیمیایی تا انواع پلاستیک، پلیمر و الیاف مصنوعی بدست می آید. امروز پتروشیمی به صنعتی بزرگ و پایه تبدیل شده است که ده ها صنعت دیگر از فرآورده های آن بهره می گیرند و کالاهای متعدد و متنوعی که از این طریق تولید می شوند در عرصه های مختلف زندگی ما کاربرد فراوانی دارند. نفت همچنین عاملی برای کسب قدرت و اعتبار برای کشورهای دارنده آن و یا کشورهایی است که بر ذخایر نفتی جهان کنترل دارند. اساساً داستان نفت با رقابت و منازعه قدرتهای مختلف برای کنترل منابع نفتی جهان در هم آمیخته است. این رقابت ها و منازعات، بسیاری از تحولات سرنوشت ساز در صحنه جهانی رقم زده است. در طول تاریخ یکصد سال گذشته مسأله نفت همواره در جنگها خود را نمایان کرده است. برای مثال یکی از علل عمده حمله ژاپنها به پایگاه دریای آمریکا در پرل هاربر، تصمیم آمریکا برای محدود کردن صادرات نفت به ژاپن در سال ۱۹۴۱ بود. این اقدام واشنگتن در واکنش

به تهاجم ژاپن به چین صورت گرفت. ژاپن در این زمان، تقریباً به طور کامل به نفت وارداتی متکی بود و نفت مورد نیاز خود را عمدتاً از آمریکا وارد می کرد. در عین حال ژاپن، برای نیروی دریایی خود احتیاج مبرمی به نفت داشتند. ژاپن در این شرایط به این نتیجه رسید که اگر صادرات نفت آمریکا به این کشور متوقف شود، ناچار خواهد شد نفت را از جایی دیگر تأمین کند. جزایر اندونزی می توانست نفت ژاپن را تأمین کند اما برای این کار لازم بود امنیت خطوط دریایی برای تردد کشتی های نفت کش تأمین شود و برای این کار به پرل هاربر و از بین بردن تأسیسات نظامی آمریکا در منطقه لازم بود (فاتح، ۱۳۵۸: ۲۵۳). همچنین در جنگ جهانی دوم، اهمیت تأمین نفت برای هیتلر تا آن اندازه بود که در نقشه های جنگی آلمان برای حمله به شوروی، ابتدا تصرف مناطق نفت خیز قفقاز، حتی از تصرف مسکو برای آلمانها اهمیت بیشتری داشت که بعداً این نقشه تغییر کرد و یکی از علل زمین گیر شدن نیروهای آلمانی نیز، تأخیر ناشی از تغییر نقشه برای تصرف مسکو بود (فرشاد گهر، ۱۳۸۱: ۱۰۳). اسناد افشا شده همچنین حاکی از آن است که دولت آمریکا در سالهای اوج گیری جنگ سرد، به خاطر نگرانی از تهاجم شوروی علیه منابع نفتی منطقه خلیج فارس، در برنامه ای سری، به بمب گذاری در چاه ها و تأسیسات نفتی حاشیه جنوبی خلیج فارس اقدام کرد تا در صورت حمله شورویها، با منفجر کردن تأسیسات نفتی، از دسترسی دشمن به منابع عظیم نفت منطقه جلوگیری کند (تقی زاده انصاری، ۱۳۷۹: ۶۴۸).

امروزه جهان کاملاً به نفت متکی شده است و این ماده چنان در زندگی روزمره نفوذ کرده که به سختی می توانیم آن به راحتی از ذهن خود برانیم. نفت و گاز طبیعی عناصر اصلی تشکیل دهنده کودهای شیمیایی هستند که غذای مورد نیاز روزمره ما تا حد زیادی به آن وابسته است. و باز این نفت است که امکان می دهد غذاها و کالاهای اساسی را به تقاطی که به هیچ وجه نمی توانند نیازهای اولیه زندگی شان را تأمین کنند بفرستیم. از نفت همچنین پلاستیک و بسیاری از اساسی ترین مواد شیمیایی را بدست می آوریم، که در واقع آجر و ملات بنای تمدن معاصر را تشکیل می دهند، تمدنی که اگر روزی به ناگهان چاههای نفت جهان خشک شوند بدون اغراق از اساس فرو خواهد ریخت. به نظر می رسد بعد از جنگ سرد یکبار دیگر نفت به عنوان کانون اختلافات جهانی در آمد. روز دوم اوت سال ۱۹۹۰ صدام حسین عراقی به کشور همسایه خود کویت حمله کرد هدف او نه تنها فتح یک کشور مستقل بلکه بدست آوردن ثروتهای آن یعنی نفت بود. اگر صدام موفق می شد عراق تبدیل به مهمترین قدرت نفتی جهان می شد و می توانست تسلط خود را هم بر دنیای عرب و هم بر حوزه خلیج فارس که بخش اعظم ذخایر نفت جهان را در سینه خود دارد اعمال نماید. این قدرت جدید با در اختیار داشتن ثروت و نفت بقیه جهان را ناگزیر می کرد به جاه طلبی ها و احترام بگذارند (یرگین، ۱۳۷۴: ۲۳).

به دنبال حمله عراق به کویت، آمریکا حساسیت منطقه را به لحاظ داشتن ذخایر نفتی آن درک کرده و دست به اقداماتی از جمله ائتلافی از ۳۳ کشور به رهبری خود آمریکا که در طی ۵ هفته جنگ هوایی و یکصد ساعت جنگ زمینی عراق را ناگزیر به خروج از کویت کردند و ثابت شد که در پایان قرن بیستم نیز نفت از لحاظ تامین امنیت و رفاه، ستون فقرات تمدن جهانی و هنوز هم عضو مرکزی و اساسی به شمار می آید. بدین ترتیب در طی دوران پس از جنگ سرد نفت خاورمیانه همچنان یکی از عوامل تصمیم گیری در نگاه سیاستگذاران وزارت خارجه آمریکا به شمار می رود و منابع نفت خاورمیانه برای آنها حیاتی می باشد.

با توجه به مطالب فوق می توان به راحتی استنتاج نمود که خاورمیانه حجم قابل اطمینان و ارزان قیمت نفت و منابع انرژی را برای آمریکا دارد و احتمالاً رابطه مستقیمی بین سیاست خارجی آمریکا و امنیت ملی آن با نفت خاورمیانه برقرار است. بدین ترتیب ایالات متحده آمریکا منطقه خاورمیانه بویژه خلیج فارس را بی پروا به مهمترین اهرم ژئواکونومیک و ژئواستراتژیک سلطه گری ایالات متحده آمریکا در برابر دیگر کشورها قطب های جهان بویژه پس از جنگ سرد تبدیل کرده و سرسختانه می کوشد بر همه منابع نفتی فراوان این منطقه چه با هدف بدست آوردن نفت ارزان و چه با هدف داشتن حربه ژئواستراتژیک در برابر دیگران به چنگ اندازد و این کنترل را همیشگی کند. آمریکا از دهه های پیشین بگونه ای تهاجمی همواره در این راه گام برداشته است که نفت جهان را در خدمت اقتصاد ملی خود در آورد و بخشی از سرمایه ها و ثروت های جهانی را به شکل رانت سلطه گری کند (مسرت، ۱۳۸۴: ۴). این پژوهش درصدد است نفت خاورمیانه و تاثیر آن را بر جهت گیری سیاست خارجی آمریکا را در فردا پس از جنگ سرد و فروپاشی شوروی مشخص کند و به تحلیل سیاستها و رفتار عملی ایالات متحده در خاورمیانه و ارتباط آن با منابع نفتی در خاورمیانه بپردازد و نقش نفت خاورمیانه را در معادلات ایالات متحده بررسی نماید.

۱-۲- پیشینه و تاریخچه موضوع تحقیق

در مورد سیاست خارجی و منافع و علایق آمریکا مطالعات زیادی به فارسی و انگلیسی نوشته شده است. علاوه بر این در مورد روابط آمریکا با کشورهای منطقه و استراتژی این کشور در دوره های مختلف کتابها و مقالات نسبتاً مفصلی نگاشته شده است که مهمترین آن عبارتند از: شوادران (۱۳۵۴) در کتاب «خاورمیانه» نفت و قدرتهای بزرگ به بررسی تاریخی نفت در کشورهای نفت خیز منطقه پرداخته و در این کتاب از نفت به عنوان عاملی نام برده که باعث نفوذ قدرتهای بزرگ و رقابت میان آنها در خاورمیانه شده است و بویژه به شرکتهای

غربی در چیاول و استعمار نفت خاورمیانه اشاره شده است. تانزر (۱۳۶۲) در کتاب «بحران انرژی» به رقابت ابرقدرتها و کشورهای صنعتی برای دستیابی به منابع انرژی پرداخته است. وی در این کتاب به تاثیر نفت و اثر آن بر اقتصاد ایالات متحده آمریکا و رقابت کشورهای بزرگ بر سر خاورمیانه برای کنترل منابع نفتی آن پرداخته و نیروهای اصلی و عوامل بازیگر و بازیگران صحنه انرژی جهانی را مورد بحث قرار داده است. رئیس طوسی (۱۳۶۳) در کتاب «نفت و بحران انرژی» نفت را عامل اصلی در رقابت ابرقدرتها در کشورهای خاورمیانه ذکر کرده و به تاثیر شوکهای نفتی در اقتصاد کشورهای صنعتی پرداخته است. تقی زاده انصاری (۱۳۷۴) در کتاب «تحولات نفتی خلیج فارس و گسترش نفت» نقش کلیدی تولید کنندگان نفتی خلیج فارس را در سیاستهای نفتی جهان مورد بررسی قرار داده و سیاستهای بلند مدت غرب را در محدود کردن افزایش قیمت نفت را مورد بررسی قرار داده است. موسوی و امینی (۱۳۷۹) در کتاب «نفت، کودتا و سیاست» به تاثیر نفت بر نظام سیاسی کشورهای خاورمیانه پرداخته و به چگونگی تشکیل اوپک و نقش اوپک در تعیین افزایش بهای قیمت نفت و توجه به انرژی های جایگزین نفت و بررسی و مقایسه هر کدام از این انرژی ها به جای نفت و محاسبه هزینه ها و فایده و مزیت های هر مورد مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است و در این مورد به نقش خاورمیانه و نفت آن در اقتصاد انرژی جهان و بررسی دیدگاههای روسای جمهور آمریکا و دکتورین های آنها و مسئله شوکهای نفتی و اثر آنها بر اقتصاد کشورهای غرب بویژه آمریکا را مورد بررسی قرار داده است. نصری (۱۳۸۰) در کتاب «نفت و امنیت جمهوری اسلامی» به سیاستهای نفتی آمریکا در قبال ایران پرداخته و ممانعت شرکتهای آمریکایی از سرمایه گذاری در پروژه های نفتی و استخراج آنها را باعث استهلاک فزاینده تجهیزات و مخازن مرتبط دانسته و از طرفی به سیاستهای نفتی آمریکا اشاره کرده که باعث کم رنگ شدن نقش ایران در سازمان اوپک و پررنگ شدن نقش عربستان سعودی در سازمان اوپک شده است. یرگین (۱۳۷۴) در کتاب «تاریخ جهانی نفت» که بصورت دو جلد است تاریخ نفت و بازیگران عرصه نفت را از سال ۱۸۵۹ تا ۱۹۹۱ مورد بررسی قرار داده و نقش نفت را در اقتصاد صنعتی غرب، جنگها و پیشرفت تمدن غرب مورد توجه قرار داده و در این باره برای خاورمیانه و منابع نفتی آن نقشی منحصر به فرد و کلیدی قائل شده و اهمیت آن را در رقابت قدرتها مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. یرگین (۱۳۸۰) در کتاب «غنیمت» به بررسی تاریخی نفت خاورمیانه و تاثیر آن بر سیاست خارجی آمریکا پرداخته و سیاستهای نفتی روسای جمهور آمریکا و شوکهای نفتی تاثیرات نفت را بر اقتصاد آمریکا و شوروی در طی جنگ جهانی دوم مورد بررسی قرار داده است. این رساله در صدد است تا میزان تاثیر نفت خاورمیانه را در دوره پس از جنگ سرد را مورد بررسی قرار دهد مباحثی که در کتاب ها و تحقیقات گذشته

کتر به آنها پرداخته شده است. تاکنون هم پایانامه ای در سطح کارشناسی ارشد و بالاتر در این زمینه نوشته نشده است.

۱-۳- اهمیت و ارزش تحقیق

عموم مسائل ژئوپلیتیک حول محور خاورمیانه می گذرد. در اهمیت آن همین بس که همه صاحب نظران معتقدند خاورمیانه دارای جایگاه استراتژیک، ژئوپلیتیک، هیدروپلیتیک (اهمیت آبی) و معنوی است. اما آن چیزی که بر اهمیت این تحقیق می افزاید مسئله نفت می باشد به منظور بررسی نقش نفت خاورمیانه در اقتصاد جهانی لازم است جایگاه آن در جهان صنعتی و نیز وضعیت آن نسبت به جهان مورد بررسی قرار بگیرد تا ظرفیتهای خاورمیانه در ارتباط با تولید نفت با توجه به جمعیت رو به افزایش کره زمین و نیاز آنها برای تامین انرژی مورد نیاز رفاه زیستی، همچنین رفع نیاز و وسایل نقلیه عمومی و خصوصی رو به افزایش چون کشتی، هواپیما، ترن، اتومبیل و غیره و نیز تولید الکتریسته و چرخش کارخانجات و دهها زمینه دیگر باید انرژی مورد نیاز تامین گردد از این رو نقش نفت خاورمیانه و جایگاه آن در سیاست قدرتمندترین کشور جهان صنعتی یعنی ایالات متحده آمریکا ضروری و مهم به نظر می رسد. بر همین اساس نفت خاورمیانه در سیاست خارجی آمریکا و برنامه ریزیها و جهت گیری های آمریکا می تواند موثر واقع شود زیرا ایالات متحده از جمله کشورهایی است که به تنهایی یک چهارم نفت خام جهان را مصرف می کند. بنابراین نفت خاورمیانه می تواند در سیاست خارجی آمریکا جایگاه مهمی داشته باشد زیرا دوسوم منابع نفتی جهان در خاور میانه واقع شده است (خادم: ۱۳۸۴، ۷۶).

اهمیت این پژوهش شناخت میزان اهمیت و جایگاه نفت خاورمیانه در برنامه ریزیها و استراتژی های قدرت برتر جهان یعنی آمریکا می باشد. این پژوهش رفتارهای سیاسی آمریکا را در منطقه خاورمیانه با توجه به عاملی به نام نفت مورد ارزیابی قرار می دهد. از موارد دیگر اهمیت این پژوهش این است که با شناخت میزان اهمیت نفت و وابستگی ایالات متحده آمریکا به نفت خاورمیانه بهتر می توانیم رفتارهای سیاسی ایالات متحده را در مورد کشور های منطقه مورد تجزیه و تحلیل قرار داد. مورد سوم که اهمیت این پژوهش را دو چندان می کند این است که با توجه به اینکه کشور ایران از مهمترین کشورهای نفتی جهان و همچنین در جغرافیای خاورمیانه واقع می باشد و در طی انقلاب اسلامی ۱۹۷۹ که به پیروزی اسلامگرایان منجر شد از اردوگاه بلوک سرمایه داری به رهبری ایالات متحده آمریکا خارج شد و از آن تاریخ روابط ایران و ایالات متحده خصمانه شد. آمریکا در صدد براندازی رژیم جمهوری اسلامی ایران با حربه های مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی می باشد با